

УДК 316.6–057.87

Є.Б. Боднар,
Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглядається студентство як окрема вікова і соціальна категорія. Окрема увага приділяється входженню сучасного молодого покоління в середовище вузу, а також правосвідомості студентів.

This article deals with the notion of a student as a separate age and social category. The main attention is drawn to the social and psychological peculiarities of students as graduates who integrate

into a new social group. Besides, the characteristic features of modern students and their conscience of law is highlighted.

Вивчаючи окремі психологічні процеси, стани та явища, пов'язані з життям вищої школи, психологи не можуть обійти увагою розвиток і становлення в її рамках основного суб'єкта, заради якого вона існує і функціонує. Безсумнівно, психологічні особливості молодшої людини, навколо якої "крутиться" навчальний процес, уже давно зумовили виділення психології вищої школи в окрему галузь знань і наукову дисципліну. Однак кількість досліджень, присвячених як у цілому даній галузі, так і окремим її аспектам, на даний час все ще залишається невеликою. Це, звісно, викликано і об'єктивними труднощами дослідження психологічних якостей дорослої людини, і традиційним зосередженням уваги на психологічних процесах діяльності середньої школи та вікового розвитку дітей і підлітків. Тому обсяг літератури, яка присвячена соціально-віковим особливостям студентства досить невеликий.

Однак спочатку обумовимо основне поняття, з яким будемо працювати. Студентство, за визначенням А.В. Петровського – мобільна соціальна група, метою діяльності якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних та соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві. Психологічні особливості студентства, звісно, пов'язані з попередніми періодами його життя, і з них безпосередньо виростають. У той же час студентський вік становить собою новий і якісно відмінний етап життя, який має власне неповторне значення для всього людського шляху від народження і до спочинку особистості. У зв'язку з дослідженням постає питання вікових меж даної групи. Ананьев Б. Г. виділяє два періоди студентського віку – стандартний (17-22 роки) та нестандартний (від 23-х рр. і далі). Через те, що останнім часом спостерігається тенденція до помолодшання слухачів вищої школи (хоча у той же час розширення можливостей здобути другу вищу освіту сприяє і зворотній тенденції), ми будемо орієнтуватися переважно на особливості даної вікової групи. Окрім того, увага звертається на особливості входження сучасного молодого покоління у середовище вищої школи та ряд соціально-психологічних процесів розвитку студентських колективів.

Загальні особливості

Активна взаємодія з різними соціальними утвореннями, а також сама специфіка навчання у вузі сприяють формуванню у студентів активної життєвої позиції, зміцненню їхніх зв'язків з іншими соціальними групами суспільства. На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості. Видимими рисами цього процесу є завершення освіти, трудова активність, суспільна робо-

та, відповідальність перед законом, можливість створити сім'ю та виховувати дітей. Соціальна зрілість передбачає здатність кожної молодої людини оволодіти необхідною для суспільства сукупністю соціальних ролей.

Згідно із О.П. Щоткою, час навчання у вузі можна умовно розділити на два основних етапи: молодші курси, коли відбувається адаптація студента–новачка до навчального закладу, діяльності у вищій школі, і старші курси (починаючи з третього) – основний етап професійного самовизначення студента, як майбутнього спеціаліста. На першому етапі відбувається корінна ломка уявлень, звичок колишнього школяра, пов'язана з необхідністю змінювати і перебудовувати свою поведінку і діяльність, “входити” у нові умови, про що піде мова далі. Головною метою для студента на цьому етапі є оволодіння способами і прийомами навчально-професійної діяльності.

Багато в чому формування особистості майбутнього спеціаліста залежить від соціально-психологічних особливостей студентських колективів. Одне із провідних місць у молодому віці посідає проблема формування особистості. Як відзначає Мусатов С., саме у цей період людина перебуває у психологічно складному процесі активної соціалізації – включення в самостійну суспільно-трудова діяльність. Молода людина активно вибирає майбутню професію, включається в “створення власного середовища розвитку” (за виразом Б.Г. Ананьєва). Вагому роль у цьому процесі відіграє характер студентського колективу, який впливає на формування у студентів ставлення до майбутньої професії, товаришів, педагогів. Вуз для студента є не лише навчальною організацією. Це також і певна соціальна практика. Колектив студентів як елемент суспільної структури – те конкретне соціальне середовище, де майбутній спеціаліст формується як особистість, де він вступає у взаємодію з іншими студентами. Мікросередовище, тобто коло найближчого спілкування кожного члена групи, має велике значення. Від громадської думки залежать деякі соціально-психологічні установки членів групи, а спільність інтересів є одним із мотивів утворення малих груп у колективі [3, с. 54-56].

Навчання розглядається студентами не просто як оволодіння певною наукою, а як підготовка до майбутньої практичної діяльності. Це особливо помітно у ставленні до навчальних дисциплін, які, на їхню думку, не мають прямого відношення до майбутньої професії. Як правило, що притаманно особливо старшокурсникам, ставлення до таких дисциплін має вибірковий характер. Поруч із глибшим проникненням у проблематику обраної галузі науки студенти починають реальніше підходити до предмета науки, критично ставитися до своїх здібностей, обраної спеціальності, перспектив наукової роботи. Важливий показник – поступовий розвиток інтересу до певної науки. У

процесі професійної підготовки формується уявлення студентів про інтелектуальні можливості, лідерські якості і популярність.

Разом із тим протягом навчання, особливо на II – III курсах часто виникає питання про вірність вибору вузу, спеціальності, професії. Щотка О.П. відзначає, що випадки розчарування в обраній професії, несвоєчасно зроблений вибір і діяльнісний мораторій породжують у студентів у другий період навчання кризові переживання – кризу ревізії професійного вибору, яка ускладнюється невикористаністю, низьким престижем фахівців, віддаленістю професійного навчання від реального життя. Криза виявляється у невдоволеності змістом навчання, зростанні невпевненості у майбутньому, розгубленістю, пошуками нових можливостей самореалізації та ін [1, с. 48].

Спільна участь студентів у навчальній діяльності, на думку Мусатова С., є важливою передумовою спонтанного формування колективу в академічних групах. Особливе місце у розвитку організаційних основ колективу належить спільним позанавчальним видам діяльності. У первинний колектив входять молоді люди, різні не лише за здібностями, а й за рівнем знань і загальної культури. Кожна з їхніх відмінностей (життєвий досвід, плани, походження, рівень психологічної сумісності), а тим більше примхливе переплетіння їх ускладнює процес формування колективу. Власна група новачка є його “психологічною зоною найближчої дії” [3, с. 59-60]. Водночас всередині цієї самої групи відбувається об’єднання за симпатіями та інтересами. Дослідження студентської молоді фіксують, що до III курсу спостерігаються поживлення і поглиблення системи міжособистісних відносин у групі, підвищений інтерес до життя інших студентських груп. Петровський зазначає, що на I курсі мікрогруп, що складаються з двох-трьох осіб, об’єднаних приятельськими, дружніми взаєминами ще небагато, тоді як на III курсі майже кожен належить до такої мікрогрупи. У той же час виникають проблеми утворення сім’ї. Трапляється, що “особисте” затуляє собою всю решту справ. Однак, хоча на старших курсах пошук друга життя і відіграє велику роль, але, за даними Петровського, інтимні стосунки нерідко сприяють підвищенню бажання навчатися, робочому настрою, творчій активності. Як правило, після деякого затишшя сімейні пари не випадають з колективу і не відсторонюються від спільних справ, хоча кількість безпосередніх міжособистісних і міжгрупових контактів серед членів студентських груп старших курсів дещо скорочується [5, с. 70]. Дані тенденції в основному мають сталий характер і притаманні студентству незалежно від незначних часових змін. Так, досліджуючи духовні інтереси студентів, ще на поч. 70-х рр. Животок Б.М. і Леутська Л.Д. виявили, що найбільший вплив на формування у студентів моральних цінностей мають курс та академічна група. На I курсі студент вступає у безпосередні контакти з групою і

проявляє себе як особистість. На перше місце у цей період виступають групові моральні санкції до тих, хто порушує норми групи, курсу, факультету, а також моральні заохочення кращих студентів. Усе це стає можливим за умови, якщо колектив дружний. Відповідно до курсу змінюється і сфера спілкування: розширюється (входження у формальні і неформальні групи) або поглиблюється. Але, так чи інакше, інтереси студента все більше і більше виходять за межі групи, курсу, університету [2, с. 70].

Сучасні риси студентської молоді

Не претендуючи на повноту висвітлення усіх проблем сучасного студентства, було взято до розгляду лише деякі, безпосередньо пов'язані із станом нашого суспільства, невід'ємною частиною якого є студентська молодь.

Однією з таких проблем, що давно уже знаходиться на порядку денному, є рівень правосвідомості молоді. Іше дослідження періоду перебудови відзначають, що відхилення від норм і правил поведінки, прийнятих у суспільстві, широко поширене у середовищі студентів Згідно з даними опитування слухачів вищих шкіл найбільших міст Радянського Союзу, 47 % респондентів вказували як риси повсякденного побуту студентів пияцтво, 31% – проституцію, 14, 3% – наркоманію та токсикоманію [цит. за 8, с. 47].

Ще гострішою стала проблема правопорушень в останні роки. Статистика фіксує зростання їх кількості і серед осіб із середньою спеціальною та вищою освітою. Шебанова С. пов'язує даний факт, зокрема, із негативними тенденціями у спілкуванні молоді на рівні концентрованої конфліктно-негативістської субкультури [10, с. 31]. Так, використавши метод вільних описів і проаналізувавши твори студентів, вона виявила, що у багатьох молодих людей відбувається злам ідеалів та втрата їх особистісного сенсу. У ряді випадків це призводить до глибокої перебудови всієї сукупності особистісних смислів, які драматично виявляються у явищах втрати себе, сенсу існування, зміни напряму пошукової активності. Проаналізувавши "образ Я", як інтегральне утворення в структурі самосвідомості, дослідниця встановила дві негативні тенденції: з одного боку – поширену позицію відкидання норм і правил поведінки, вираження егоцентричної спрямованості, яка виявляється у прагненні до лідируючої позиції на основі демонстрації фізичної сили. А з іншого боку – позицію людей, що не звикли брати на себе відповідальність, які чекають турботи про себе від інших, тобто пасивно-споживацька, яка виявляється у втраті особистісного сенсу існування, зниженні уваги до особистісної сфери спілкування [10, с. 34].

Цікаво співставити ці дані з результатами дослідження Научитель Є., що визначала у 1999 році найбільш значимі групи ціннісних орієнтацій серед першокурсників Харкова. Ієрархію цінностей вона

розподілила на два види – цінності-цілі (те, що людина цінує зараз, і те, до чого прагне) та цінності-засоби. Дослідження виявило, що серед цілей молоді явно домінують цінності фізичної групи: 63% опитаних зазначили, що головне у житті – здоров'я, а 40% – "гарні друзі" далі йдуть цінності матеріальні, етичні, філософські, а на останньому місці – професійно-мотиваційні (12%). Серед цінностей-засобів панують інтелектуальні (очевидно, вплив вищої школи – авт.), причому таку цінність, як освіченість, цінують у 3, 5 разів вище, ніж широту поглядів. Далі по низхідній – поведінські (причому вихованість цінують 52%, а чутливість – 12%); вольові, особистісні і на останньому місці – матеріальні (5%) [4, с. 37].

Шебанова водночас відзначає, що усі досліджені студенти бачать неконфліктного спілкування у всіх сферах, і тому ті, кому складно себе виявити і зрозуміти інших, переживають це як недолік. Але через ряд причин (орієнтація на пошук винних у конфлікті поза собою, несформованість відповідальності за свої вчинки і життя, низький рівень саморегуляції емоційно-вольових процесів тощо) у проблемно-конфліктних ситуаціях високий рівень ворожнечі немов викликає гетеро- і аутоагресивні способи захисту. Дослідниця вважає, що коріння такої ситуації полягає в ідеологічному вакуумі, який панує у нашому суспільстві, як наслідок руйнування традиційної системи моралі і цінностей.

Слід зазначити, що такі проблеми формування особистості студента характерні у багатьох рисах для цілого пострадянського простору. Зокрема, за даними С.А. Гапонова, зміни, що відбулися у політиці та економіці Російської держави, призвели до значних змін у ментальній Я-концепції молодого покоління. У Нижньоновгородському державному університеті її вивчали методом контент-аналізу творів абітурієнтів. Наступний підрахунок і аналіз гістограм показав, що у порівнянні з іншими виділеними категоріями з найбільшою частотою зустрічається орієнтація на власну унікальність як інтегральну характеристику (65%, пор. активність – 61%, впевненість у власних силах – 37%, потреба у спілкуванні – 50%, мета в житті – 37%), у той час як визнання неповторності інших людей – значить і визнання за іншими права на власний вибір, зустрічалося у піддослідних рідко (у співвідношенні 1 до 3) [6, с. 116].

Як бачимо, жодна з важливих проблем, які переживає сучасна студентська молодь, не може вирішуватися поза врахуванням її психологічних особливостей, але вирішення багатьох із цих питань залежить від загальної ситуації, що складається в суспільстві, хоча у той же час не слід забувати і про обов'язок кожної ланки суспільної системи, і зокрема вищої школи, активно боротися з негативними явищами, опираючись перш за все на виврені дані психологічної науки.

Література

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 624 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Занюк С. Психология мотивации. – К.: Эльга-Н; Ника-Центр, 2002. – 502 с.
4. Краткий психологический словарь / ред. – сост. Л.А. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2 изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д: изд-во “Феникс”, 1999. – 512 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
6. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. – М.: Флинта; Московский психолого-социальный институт, 1998. – 200 с.
7. Мороз О.Г, Падалка О.С., Юрченко В.І. Педагогіка і психологія вищої школи: Навчальний посібник / За заг. ред. О. Г. Мороза. – К.: НПУ, 2003. – 267 с.
8. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. – Ростов на Дону: Феникс, 2002. – 544 с.
9. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Просвещение, 1976. – 415 с.
10. Чорна І.М. Психологічні особливості організації профорієнтаційної роботи в школі. – Тернопіль, : ТДПШ. – 1995. – 76 с.